

SÜDAMEGA ELATUD ELU

Tuomo Tuomi (26. X 1929–14. XI 2011)

Lahkunud on professor Tuomo Tuomi, Soome teenekas dialektoloog ja pikka aega üks sealse teadustegevuse suunajaid. Ta elukäik Soomes oli seotud põhiliselt kolme kohaga. Kõigepealt sünnikoht Kouvola Kymi läänis, siis Seinäjoki Lõuna-Pohjanmaal. Seal lõpetas ta 1951. aastal gümnaasiumi. Aastail 1953–1954 õpetas ta tütarlaste gümnaasiumis matemaatikat. Edasi tuli Helsingi Ülikool, mille ta lõpetas 1958. aastal filosoofiakandidaadina, jäädes seejärel Helsingi püsielanikuks. Aastal 1965 sai temast filosoofialitsentsiaat.

Tuomi edasise teadustegevuse määras lühivestlus oma õpetaja professor Lauri Hakulineniga enne ülikooli lõpetamist. Talle endale pakkus professor leksikograafi ja arhiivisekretäri kohta Sõnaraamatu sihtasutuses (Sanakirja-säätiö), tema abikaasat soovitas soome keele õpetajaks prantsuse-soome güm-

naasiumi (vt Virittäjä 1999, nr 4, lk 592). Sihtasutus oli loodud 1924. aastal selleks, et riigi rahalisel toel koostada rikkalikust murdeainesest rahvakeele sõnaraamat, hilisem nimeetus „Suomen murteiden sanakirja” („Soome murrete sõnaraamat”, SMS).

Töö sihtasutuses tuli hiljem mitmeti kasuks. See õpetas läbi ja lõhki tundma soome murdeid (juhendada tuli ka murdekogujaid), ühtlasi näitas kätte sõnaraamatu koostamise kitsaskohad. Juhi kohale oli hädasti vaja inimest, kelle jätkuks nooruslikku tarmu, riskijulgust, eneseteostustahet ja organisatsioonilisi võimeid, et sõnaraamat üldse teoks saaks.

Tuomist tuli nii sihtasutuse juhataja (1966–1976) kui ka selle järglase – Kodumaa Keelte Uurimiskeskuse (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) – esimene juhataja (1976–1994). Tal oli uusi ideid, kuidas sõnaraamatut teha, ja silma, et valida võimekaid kaastöötajaid. Alustada tuli eeltöödest, mis nõudsid omajagu aega. 1966. aasta sügisel hakkasid toimuma mitmenädalased ühisarutelud, kus vaadati uuesti läbi SMS-i koostamis põhimõtted. Nende esimene versioon ilmus 1968., proovivihik 1970. aastal. Lõplikud toimetamisjuhis avaldati 1977 ja uus, täiendatud versioon 1988. Valiti välja kihelkonnad, kust tuli veel koguda, et täita olulisi materjalilünki. Algas arvutiajastu nii sõnartiklite koostamisel kui ka avaldamisel. SMS-i esimene köide ilmus 1985. aastal. Tuomi, olles esimese nelja köite peatoimetaja, andis hiigel tööle lõpliku kuju. Lisaks kirjutas ta sõnaraamatule 100-leheküljelise põhja-

liku sissejuhatuse, mis ilmus eraldi raamatuna aastal 1989. See on ainulaadne teatmeteos, kust selgub muuhulgas, kuivõrd SMS-i murdeaines esindab kogu Soomet.

Teiseks mahukaks tööks, kus Tuomi osales peatoimetajana, kujunes kolmeosaline läänemeresoome keeleatlas – „Atlas Linguarum Fennicarum” (ALFE; ilmus 2004–2010). See oli Soome, Eesti ja Karjala keeleteadlaste ühisprojekt. Toimetuse koosolekutel kaaluti hoolikalt sõnu ja mõisterühmi, mida kaardistada. Esile pidid tõusma läänemeresoome keelerühmade ja üksikkeelte omavahelised suhted, kuid kõrvale ei jäänud ka kontaktid naaberkeeltega. Läänemeresoome keelte uurija saab esmakordselt kogu teda huvitava materjali samast kohast – kaardilt, et seda võrrelda ning järgida keelenähtuste levikut ja innovatsioonikeskuste teket. Atlase 1. köite alguses on Tuomi kirjutatud sissejuhatuse: väga sisutihe, infoküllane ja hoolikalt sõnastatud ülevaade. Siin on juttu nii läänemeresoome rahvaste/keelte varasemast ja praegusest seisust kui ka atlase ülesehitusest ja eesmärkidest.

Tuomi oli seisukohal, et keelekaart võib valgustada keeles endas toimunud muutusi (nt varieerumist) ja nende põhjusi. Kuid alati ei seleta keelekaart kui selline nähtuste teket, vaid vajatakse keelevälistki teavet. Seetõttu on atlase 1. köite lõpus lisakaardid, mis on olulised eeskätt soome murdeainese tõlgendamisel. Nii selgub kaardilt 3, et XV sajandi lõpus olid püsivalt asustatud Soome lõunaosa ja Põhjalahe rannik. Laialdane sisemaa sai püsiasustuse alles hiljem. Kust täpsemalt tuldi, sellele võivad vihjata mõningad iseloomulikud murdenähtused. Kaardil 3 tuuakse Rootsi ja Venemaa vaheline piir, mis on fikseeritud erinevates rahulepingutes. Need piirid on võinud määrata keelenähtuste levikutki.

Tuomi käsitles oma töödes mõnevõrra sõnade foneetikat ja morfoloogiat, kuid

ta pärisala oli siiski leksika. Litsentsiaaditööks oli valitud Järviseu tu piirkond, mida keeleteadlased nimetavad *savolaiskiilla*’ks (savo kiil). See kiilub tõepoolest Lõuna- ja Kesk-Pohjanmaa vahele ja ulatub rootsi rannikuasustuseni. Sealse kontaktiala keeles on mõjutusi savo ja rootsi murdeist, vähemal määral Lõuna-Pohjanmaalt (läänes) ja Häimest (lõunas). Kahjuks ei jõudnud autor viimistleda oma uurimust doktoritööks. See ei ole ka trüki ilmunud, kuid üht-teist saab siiski teada Tuomi kirjutistest, näiteks pühendusteoses Valdek Pallile (Tallinn, 2002). Tolles artiklis näitab autor veenvalt, et kohanimed ei tohi sõnavara uurimisel kõrvale jätta. Tema arvates on kohanimed keeleuurijale sama mis kultuurikihist leitud ese arheoloogile. Mõlemal on seos mineviku kultuurikihtidega. Uurija peab vaid leidma selle seose ja seda õigesti tõlgendama.

Tuomi oskas väga hästi eesti keelt. Juba nõukogude ajal tekkisid tal eesti kolleegidega töö-, paljudega ka sõprusidemed. Esimest korda tuli ta (koos abikaasaga) 1966. aastal Eestisse turistina, edasi järgnesid arvukad tööreisid. Et mõlemal pool Soome lahte oli teoksil murdesõnaraamat, jätkus probleeme, mida oli kasulik koos arutada. Sel eesmärgil kutsuti 1968. aasta septembris Helsingisse Mari Must ja Valdek Pall, 1970. aasta mais tulid Tallinna Tuomi ja Jaakko Sivula.

Üldse elavnes vastastikune läbikäimine. Fennougristide kongresside vahel toimusid mõnda aega sümposioonid, milles osalesid ettekannetega Soome, Eesti ja Karjala teadlased. Mõnelgi KKI dialektoloogil avanes võimalus näha, kuidas tehakse SMS-i ja isegi töötada lühemat aega Soome murdearhiivis. Oma osa oli siin Tuomilgi, kes asutuse juhatajana selleks kaasa aitas. Eesti Vabariiki autasustas teda väärikalt Maarjamaa Risti IV klassi teenetemärgiga.

Tuomi tegevus oli liiga mitmetahuline selleks, et kõike ühteainsasse kirju-

tisse suruda. Mainida tuleks veel järgmist. Tuomi käe all valmis soome keele pöördsonastik, mis ilmus 1972. aastal (2. trükk 1980). Sellelgi on põhjalik sissejuhatus ja sealset soome fonotaksi esitust on korduvalt refereeritud. Tuomi algatas soome murdetekstide sarja („Suomen kielen näytteitä”), populaarteadusliku üllitise „Keelepost” („Kieliposti”). Koos Esko Koivusaloga korraldas ta ladusalt 2. fennougristide kongressi töö Helsingis (1965) ning jagas oma kogemusi Tallinnas peetud 3. fennougristide kongressi korraldajale (1970). Aastail 1971–1980 oli ta Virittäjä peatoimetaja, kelle põhimõtteks oli avaldada erapoolelt kõik väärt kaastööd, olenemata uurimismeetodist ja koolkonnast.

Tuomi elas muutuvast ajast. Õpingute ajal olid kesksel kohal võrdlev-ajalooline meetod ja dialektoloogia. Siis tulid uued uurimissuunad ja kõik endine tõrjuti ääremaale. Tuomil tuli kaitsta vana ja väärtuslikku (ka murdesõnaraamatut), võtta üle ning sobitada uusi ideid ja meetodeid. Aastatega kasvas töökoorem ja vastutus. Mõnikord tuli hankida lisaraha, et kavandatut teoks teha. Viiekümneaastaselt andis süda märku, et see kõik on talle liiast. Tänu arstiteaduse edusammudele (stimulaatorid, südame siirdamine) pikenes Tuomi (töö)elu.

HELMI NEETAR